

Jakub Szeliga (Kraków)

Jezyk ukraiński w życiu i działalności
metropolity Andrzeja Romana Szeptyckiego
na kanwie monografii Haliny Nuckowskiej
*Мова та стиль пастирських послань
Митрополита Андрея Шептицького /
Jezyk i styl listów pasterskich metropolity
Andrzeja Szeptyckiego*

Tematyka monografii *Мова та стиль пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького*¹ jest ściśle związana z zainteresowaniami badawczymi autorki. Dr Halina Nuckowska, związana z lubelskim ośrodkiem naukowym, koncentruje badania na językoznawstwie ukraińskim², leksykografii języka ukraińskiego, jego stylistyce, języku autora i współczesnym ukraińskim języku literackim. Autorka w 2001 r. uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, specjalność: językoznawstwo ukraińskie³. Oprócz omawianej monografii Nuckowska jest autorem wielu artykułów tematycznie związanych z interesującą ją problematyką badawczą. Warto tu wymienić liczne artykuły zamieszczone w wydawnictwach ośrodka lubelskiego, zarówno w języku ukraińskim, jak i polskim, m.in. *Лексика пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького*⁴, *Сучасна українська релігійна література*

¹ H. Nuckowska (Г. Нуцковська), *Мова та стиль пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького / Jezyk i styl listów pasterskich metropolity Andrzeja Szeptyckiego*, Lublin 2003.

² Dr Halina Nuckowska, Baza Nauka Polska: <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?type=opis&objectId=104839&lang=pl> (dostęp 1.01.2013).

³ Tamże.

⁴ H. Nuckowska, *Лексика пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького*, „Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo” (Lublin) 2000–2001, t. 48–49, z. 7.

– питання правопису та богословської термінології (*Współczesna ukraińska literatura religijna: problemy ortografii i terminologii religijnej*)⁵ oraz *Język listów pasterskich metropolity A. Szeptyckiego na tle ukraińskiego języka literackiego Galicji przed pierwszą wojną światową*⁶. Artykuł *Wpływ języka polskiego na rozwój ukraińskiej leksyki religijnej* odnajdujemy w zbiorze pod redakcją Dmytra Buczki i Michała Łesiowa *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi*⁷, będącym pokłosiem konferencji naukowej „Polsko-ukraińskie powiązania językowe”, zorganizowanej w 2002 r. w Kazimierzu Dolnym przez Katedrę Języków Słowiańskich Instytutu Filologii Słowiańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego⁸. Autorka monografii aktywnie uczestniczy w życiu konferencyjnym; wart odnotowania jest jej udział w konferencji naukowej „Kategorie gramatyczne w języku polskim i ukraińskim”, zorganizowanej 2003 r. we Włodawie i Woli Uhruskiej przez Zakład Filologii Ukraińskiej UMCS w Lublinie, gdzie wygłosiła referat *Osobliwości składni listów pasterskich A. Szeptyckiego. Kategorie podmiotu i orzeczenia*⁹.

Omawiana monografia jest wersją rozprawy doktorskiej autorki *Język i styl listów pasterskich metropolity Andrzeja Szeptyckiego*, obronionej 14 listopada 2001 r. na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Promotorem rozprawy był prof. zw. dr hab. Michał Łesiów, a recenzentami dr hab. Dmytro Buczko i nieżyjący już prof. dr hab. Marian Jurkowski¹⁰.

Książka będąca wersją tej rozprawy wydana została pod patronatem Instytutu Filologii Słowiańskiej Wydziału Nauk Humanistycznych KUL, w Wydaw-

⁵ Tejże, *Сучасна українська релігійна література: питання правопису та богословської термінології (Współczesna ukraińska literatura religijna: problemy ortografii i terminologii religijnej)*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo” (Lublin) 2000, t. 48, z. 6.

⁶ Tejże, *Język listów pasterskich metropolity A. Szeptyckiego na tle ukraińskiego języka literackiego Galicji przed pierwszą wojną światową*, „Roczniki Humanistyczne” 1997–1998, z. 6.

⁷ Tejże, *Wpływ języka polskiego na rozwój ukraińskiej leksyki religijnej* [w:] *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi*, red. D. Buczko, M. Łesiów, Lublin 2003.

⁸ D. Nowacka, *Konferencja naukowa „Polsko-ukraińskie powiązania językowe”*, www.pan-ol.lublin.pl/biul_7/art_716.htm (dostęp 1.01.2013).

⁹ A. Dudek, *Konferencje nt. pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego: Konferencja naukowa „Kategorie gramatyczne w języku polskim i ukraińskim”*, www.pan-ol.lublin.pl/biul_8/art_814.htm (dostęp 1.01.2013).

¹⁰ *Język i styl listów pasterskich metropolity Andrzeja Szeptyckiego*, <http://nauka-polska.pl> (dostęp 1.01.2013).

nictwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 2003 r. Zawiera 298 stron i napisana jest w całości w języku ukraińskim.

Praca jest historyczno-lingwistycznym i tekstologicznym studium twórczości pasterskiej, tj. listów pasterskich greckokatolickiego metropolity halickiego i arcybiskupa lwowskiego Andrzeja Romana Szeptyckiego (1865–1944), wybitnej postaci w historii Ukrainy końca XIX i 1. poł. XX w. Badania autorki skupiają się głównie na problemach językoznawczych. Autorka dokonuje charakterystyki listów pasterskich pod względem strukturalno-semantycznym¹¹. Monografia składa się z dwóch części, ściśle połączonych z sobą tematycznie. W pierwszej przedstawiono życiorys i działalność metropolity, w tym ogólną charakterystykę jego twórczości piśmienniczej, głównie listów pasterskich. Przedstawiono stan języka ukraińskiego na Ukrainie Zachodniej na początku XX w. Scharakteryzowano zasadnicze cechy tej odmiany języka ukraińskiego, które są zawarte również w analizowanych tekstach. W drugiej części, zatytułowanej *Charakterystyka strukturalno-semantyczna języka listów pasterskich*, omówiono samą strukturę tekstów epistolarnych (kompozycyjną i tematyczną), a także rozpatrzono specyficzne procesy leksykalno-semantyczne i przeanalizowano słownictwo (ze szczególnym zwróceniem uwagi na leksykę sakralną) Na końcu monografia zawiera słownik ważniejszych terminów stosowanych przez Metropolitę w swoich listach¹².

Pasterskie posłania stanowią większość twórczości Szeptyckiego. Poruszają wiele tematów, ale przeważnie mają charakter pasterskich listów do różnych grup powierzonych pasterskiemu urzędowi Szeptyckiego. Metropolita zwracał się z nauką do wszystkich wiernych, młodzieży, osób starszych, duchowieństwa, inteligencji, włościan i robotników¹³.

Wyjątkowość listów pasterskich Metropolity zauważyli już współcześni. Iwan Franko zwracał uwagę, że „Andrzej Szeptycki zaczął przyzwyczajać nas do innego tonu, innych form [...]. Nie przemawia tak jak jego poprzednicy, z wysoką, autorytatywnie, napuszonym i majestatycznym tonem [...] mówi prosto, jak równy do równych, jak człowiek do ludzi; radzi, upomina, niekiedy i zgani, nie obawiając się użyć energicznych słów, gdy rzecz tego wymaga”¹⁴.

Analizując listy pasterskie Szeptyckiego, Nuckowska zauważa głębokie duchowe „ja” Metropolity; jego wielkie duchowe bogactwo. Kiedy weźmiemy pod

¹¹ *Katalog 2010/2011*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 149.

¹² Tamże.

¹³ Г. Нуцковська, *Мова та стиль...*, dz. cyt., s. 57.

¹⁴ І. Франко, *Зібрання творів В 50 т.*, т. 45: *Філософські праці*, упоряд. та комент. В.С. Горського та ін., ред. В.Ю. Євдокименко, Київ 1986, с. 37.

uwagę całe życie Szeptyckiego i całą jego wielokierunkową działalność, to nie możemy pominąć tego, że szczególną cechą jego charakteru była głęboka chrześcijańska religijność. Ta religijność – moralna osnowa charakteru Szeptyckiego – z czasem pogłębiła się i przekształciła w filozofię religijną, której podstawą była nauka Chrystusa¹⁵.

Owa rysa charakteru Szeptyckiego nabiera tym większego znaczenia na tle tragizmu czasów w których żył, szczególnie pod koniec jego ziemskiej wędrówki. Wielka miłość do bliźniego, do ludzi, szacunek dla innych narodów szczególnie uwidocznił się w czasie II wojny światowej. Przy wsparciu Metropolity w monasterach przechowywano wielu Żydów, przeważnie dzieci. Rabin Dawid Kahane szacował, że dzięki Szeptyckiemu uratowano ok. 300–400 żydowskich dzieci. W 1942 r., kiedy oddziały Wehrmachtu doszły do Kaukazu i Wołgi oraz zdawało się, że zbliża się zwycięstwo hitlerowskich Niemiec, Szeptycki zwrócił się w pełnym gniewu listem do Heinricha Himmlera. Metropolita wystąpił z protestem przeciw masowemu mordowaniu Żydów. Oskarżał także nazistów o to, że – wciągając Ukraińców w antyżydowskie akcje – Niemcy robią z nich morderców. List ten był aktem wielkiej odwagi Szeptyckiego¹⁶.

Miłość bliźniego była zasadniczą cechą charakteru Metropolity. Dla idei pojednania chrześcijan różnych wyznań, dla zbawienia dusz narodu powierzonego mu przez Boga, Szeptycki był gotów oddać nawet swoje życie: „Хай умру сьогодні і в вічності не знайду щастя, щоб тільки ви, мої браття, були щасливі”¹⁷.

Z listów pasterskich wyłaniają się także inne cechy charakteru Metropolity, takie jak: skromność, przebaczenie, bezpośredniość, szczerłość, ciepło, humor, zainteresowanie nawet drobnymi radościami czy smutkami ludzi. Te cechy składały się właśnie na duchowe „ja” Metropolity¹⁸. Wierni przyjmowani na audyencji we lwowskim pałacu biskupim wspominają, że podczas spotkania z Szeptyckim odczuwało się, jak obco brzmią w jego gabinecie słowa „Wasza przyjmowania Eksceleńco”, odpowiedniej brzmiały słowa: „Високопреосвящений Владико”, a nawet „Дорогий батьку”¹⁹. Szeptycki uważał siebie przede wszystkim za księdza, misjonarza. W liście do matki pisał: „Для мене, місіонера, нема і не може бути ні однієї чужої ділянки з життя дорученого мені Богом народу”²⁰.

¹⁵ Г. Нуцковська, *Мова та стиль...*, dz. cyt., s. 19–20.

¹⁶ Ю. Туркевич, *Риси характеру митрополита Андрея Шептицького* [w:] *Матеріали конференції, присвячені життю та діяльності митрополита Андрея Шептицького*, Львів 1990, с. 22.

¹⁷ *Лист митр. Андрея Шептицького до української інтелігенції з 1909 р.*, „Логос” 1956, ч. 3, с. 199.

¹⁸ Г. Нуцковська, *Мова та стиль...*, dz. cyt., s. 21.

¹⁹ І. Гриньох, *Слуга Божий Андрей – Благовісник Єдності*, Мюнхен 1961, с. 17.

²⁰ Ю. Туркевич, dz. cyt., с. 23.

Najlepiej można zrozumieć i poznać duchowe „ja” Metropolity, głębokość jego myśli i poglądów na podstawie słów, jakimi zwracał się do wiernych. Można powiedzieć, że słowo Metropolity nie umarło wraz z jego fizyczną śmiercią²¹, lecz zdaje się ponadczasowe. Szeptycki troszczył się, aby wierni i duchowieństwo eparchii odczuli sercem i zrozumieli rozumem głębię słowa, z jakim zwracał się do nich w listach pasterskich.

Formowanie się językowego charakteru Szeptyckiego związane jest z naturalnymi, wrodzonymi zdolnościami językowymi, talentem do języków obcych. Szeptycki władał klasyczną greką i łaciną oraz staro-cerkiewno-słowiańskim; polski i ukraiński były jego językami ojczystymi; znał dobrze niemiecki, francuski, włoski, angielski i jidysz²². Wielkie znaczenia miało także środowisko kulturalne, w jakim wzrastał.

Listy pasterskie Szeptyckiego stanowią ważne dopełnienie biografii i odkrywają jego bogactwo duchowe. Z analizy tych listów w kontekście sytuacji językowej Galicji na początku XX w. wynika, że na przełomie XIX i XX w. sytuacja języka ukraińskiego była złożona. Nie było ogólnych norm języka literackiego. Rozwój języka literackiego odbywał się pod wpływem dwóch tradycji językowych: zachodnioukraińskiej i wschodnioukraińskiej. Skutkiem tego było nieuporządkowanie ortografii i rozbieżności w leksyce. Charakterystyczną rysą ówczesnego języka ukraińskiego w Galicji był duży wpływ miejscowych elementów gwarowych oraz języka polskiego²³.

W listach metropolity Szeptyckiego powstałych przed I wojną światową (tj. w latach 1901–1914) znalazły się elementy językowe charakterystyczne dla Galicji początku XX w., stąd rozbieżności w leksyce i ortografii²⁴.

Strukturalno-semantyczna charakterystyka języka listów pasterskich pozwala zauważyć następujące zjawiska: • Struktura listów pasterskich została tak zbudowana, aby efektywnie dotrzeć do adresata. Uwagę zwraca prawidłowość kompozycji i logiczne wynikanie z siebie poszczególnych myśli; • Epistolarna forma tekstu przejawia się w zwyczajowych formach tytułów i zakończenia; • Swoją tradycją listy pasterskie sięgają czasów pierwszych chrześcijan – listów pasterskich Apostołów; • Używane słownictwo listów charakteryzuje się różnorodnością i uwidacznia leksykę ukraińskiego języka literackiego w Galicji na początku XX w. W tym słownictwie występują miejscowe elementy gwarowe, zapożyczenia z języka polskiego, a także cerkiewnosłowianizmy i archaizmy; • Osobną część leksyki listów stanowi leksyka religijna; • Pochodzenie słownictwa religijnego listów pasterskich ściśle jest związane z historią i źródłami

²¹ І. Гриньох, dz. cyt., s. 12.

²² Ю. Перейда, *Апостол церковного єднання*, Львів 1994, с. 8.

²³ Г. Нуцковська, *Мова та стиль...*, dz. cyt., s. 243.

²⁴ Тамże, s. 243.

chrześcijaństwa na Rusi-Ukrainie. Częstość występowania słownictwa mającego cechy charakterystycznego dla języka cerkiewnosłowiańskiego wskazuje na to, że na początku XX w. elementy cerkiewnosłowiańskie były dosyć żywe w języku hierarchów Cerkwi Greko-Katolickiej Galicji. Elementy te nadają listom ton uroczysty, właściwy dla stylu sakralnego. • W języku listów znalazły odzwierciedlenie osobliwości składni języka Galicji oraz kalki polskich i polsko-łacińskich struktur składniowych (np. kolejność słów w zdaniach). • Charakterystyczny element listów stanowią cytaty z Pisma Świętego. Metropolita cytował je przeważnie w języku cerkiewnosłowiańskim²⁵.

Oryginalność stylu listów pasterskich Szeptyckiego związana jest ze zróżnicowaniem stylistycznym jego tekstów. Zestawienie wysokiego stylu sakralnego z innymi formami stylistycznymi (publicystycznym, epistolarnym) wskazuje na to, że styl cerkiewno-religijny listów pasterskich nie jest zamknięty. Oryginalność stylu spowodowana jest także przez mistrzowskie połączenie różnych warstw leksyki: słownictwa archaicznego, cerkiewnosłowiańskiego, gwarowego i obcojęzycznego²⁶.

W całej rozciągłości należy zgodzić się z autorką, że stosunek Szeptyckiego do języka nigdy nie był obojętny. Był on orędownikiem szerokiego wprowadzenia języka ukraińskiego do życia kulturalnego oraz cerkiewnego. Metropolita doskonale rozumiał, że język to największy duchowy klejnot, w którym naród przekazuje z pokolenia na pokolenia swe doświadczenia, tradycję i kulturę²⁷.

Można zatem oczekiwać, że autor kolejnej rozprawy analizującej język listów metropolity w latach międzywojennych, a szczególnie w latach 40., dopełni całościowego obrazu epistolarnej twórczości Andrzeja Romana Szeptyckiego. Szczególnie istotne jest to w kontekście procesu beatyfikacyjnego, o którym w 2001 r. we Lwowie mówił papież Jan Paweł II: „Jak moglibyśmy nie wspomnieć dalekowzroczej i gruntownej działalności pasterskiej Sługi Bożego metropolity Andrzeja Szeptyckiego, którego proces beatyfikacyjny posuwa się do przodu i którego mamy nadzieję oglądać pewnego dnia w chwale świętych?”²⁸.

²⁵ Tamże, s. 243–246.

²⁶ Tamże, s. 246.

²⁷ Tamże, s. 22.

²⁸ *Omelia di Giovanni Paolo II*, Leopoli in beatificazione Servorum Dei Nicolai Čarnecy et XXV sociorum eius nec non Aemiliani Kovč, Mercoledì, 27 giugno 2001, www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/2001/documents/hf_jp-ii_hom_20010627_ucraina-beat_uc.html (dostęp 1.01.2013).